

[Norský rozhovor]

Ladislav Hejdánek – Radim Palouš

in: Aftenposten – 8. 12. 1992, 1992

in: Aftenposten – 8. 12. 1992, 1992

♦ rozhovor, česky | norský, vznik: 8. 12. 1992 ♦ poznámka: Na skenu rozhovoru není čitelný název. Dokument obsahuje strojový překlad do češtiny.

♦ interview, Czech | Norwegian, origin: 8. 12. 1992

[Norský rozhovor]

Ladislav Hejdánek – Radim Palouš

in: Aftenposten – 8. 12. 1992, 1992

in: Aftenposten – 8. 12. 1992, 1992

♦ rozhovor, česky | norský, vznik: 8. 12. 1992 ♦ poznámka: Na skenu rozhovoru není čitelný název. Dokument obsahuje strojový překlad do češtiny.

♦ interview, Czech | Norwegian, origin: 8. 12. 1992

[Norský rozhovor]

[Na skenech chybí nadpis, pozn. red.]

— Jeg drømte ikke om at jeg selv noen gang skulle få leve i et fritt land, sier Radim Palous.

Jeg var forberedt på å dø som en forfulgt. Jeg drømte ikke, for det er farlig å bygge sitt liv på drømmer. Men selvsagt håpet jeg — på vegne av mine barn, mitt fedreland, at friheten en gang ville bli gjenerobret. Kanskje i neste århundre?

Foran meg sitter rektor Radim Palous, i Karls-uni- versitetets gotiske konfe- ransesal — pedagog og filosof, aktiv i Charta 77, samizdat og borgerrettsbe- vegelsen, fyrbøter og løsarbeider under nødsårene, som så mange andre opprørske intellektuelle, og nå travelt opptatt leder av Sentral- Europas eldste universitet, med 30 000 studenter.

— Men i bakgrunnen, sier Palous, var det allikevel en sterk forventning om at når regimet omsider falt, ville vi gå inn i noe umåtelig meget bedre — et slags paradys. Vi glemte at det er et gnostisk perspektiv.

Kommunistene hadde den samme gnostiske tro på at de skulle frembringe den endelige løsning av alle problemer, den evige fred, det klasseløse samfunn.

Det var selvsagt en illusjon, både hos oss og hos dem. Etter omveltningene i 1989 gikk vi inn i den situasjon som er den normale i alle samfunn i verden — med stadig nye problemer og konflikter, med gode og onde mennesker...

— Og så blir folk skuffet?

— Ja, virkeligheten ble gråere enn de hadde drømt. Men skuffelsen er kanskje vel så stor i utlandet, der man trodde at Tsjekkoslovakia skulle fremstå som et mønster- land for andre, takket være våre demokratiske tradisjoner.

Masaryks ånd

Allikevel: Dette grunnlaget er fortsatt meget sterkt, og det er vår historiske sjanse. I mellomkrigstiden hadde vi jo det eneste demokrati i Sentral-Euro- pa. Man merker det hos de unge: Også de har sterke røtter i den masarykske demokratiske ånd. Selvsagt har vi våre store problemer, og bølgene går høyt i parlamentet, i ølstuer, aviser og på TV. Men ett trekk er umåtelig viktig: I disse tre årene har de overhodet ikke slått ut i vold. Det gir håp om at de kan løses på en fredelig og sivilisert måte.

Palous minner om at den «tsjekkiske renessanse» i forrige århundre ble ledet av forfattere og intellektuelle. Det samme lederskap preget Charta 77, som vant bred innflytelse i folket med sitt humanistiske grunnsyn — ikke minst gjennom en omfattende illegal undervisning. Åndelig vakuum? Han smaker på spørsmålet: I så fall stikker det ikke særlig dypt!

— Men nasjonalismen er i kraftig vekst i den tidligere kommunistblokken?

— Hos oss er den sterk i Slovakia; ikke her i Bøhmen. Men man må forstå bakgrunnen. Etter 1989 fikk jeg plutselig frihet til å foreta mange reiser rundt i verden. Det kom som et sjokk på meg overalt å oppleve de samme klesmotene, de samme bilene, den samme metalliske rockemusikken — enten det var Europa, Asia eller USA. For første gang på vår lille klode har vi altså fått én felles sivilisasjon, og dermed stor fare for kulturell nivellering. Men demokratiene er avhengige av mangfold, i orientering, livsstil og smak, for a unngå ensretting.

Behov for røtter

Derfor skjønner jeg godt at folk føler behov for a forankre sin identitet i det nære og rotfaste — som vern mot en usikker verden. Jeg er ikke nasjonalist. Men jeg innser at de nasjonale stemningene har sine grunner, selv om de blir misbrukt av demagoger. Og til slovakene sier jeg: Om dere ønsker å skilles, så vær så god! Men da må dere gi samme rett til andre.

— Men nasjonalismens onde skygge er jo naboha- tet?

— Ja dessverre. Respekten for andres identitet er det viktigste kjennetegn på sunn nasjonalfølelse. Det er skremmende tegn idag på at den går i oppløsning.

Vi får trøste oss med den gamle historien om Sodoma og Gomorra: Ti rettferdige ble godtatt som nok til å redde dem. Det er vårt håp for fremtiden: At vi alltid har blant oss de ti rettferdige — fribårne mennesker som føler ansvar for andre, og vil slåss for vidsyn og humanitet. De er garantistene for at livet kan fortsette.

* * *

Kommunismen som visjon døde da stridsvognene rullet inn i 1968, sier Ladislav Hejdanek.

Professor Hejdanek har ryggplager og er skamfull over å motta i slåbrok. Men den moralske ryggraden har det aldri vært noe i veien med: Den lærde filosofen og sosiologen ble Charta- aktivist, og måtte berge livet som fyrbøter og nattportier gjennom den kommunistiske mørketiden. Nå . foreleser han i filosofi, og i protestantisk teologi, ved Karls-universitetet.

Han gir meg raske glimt fra det historiske drama som er tilbakelagt:

— Husk at majoriteten hos oss var sosialistisk og demokratisk innstilt, lenge før krigen. Det gav kommunistene en viss grobunn når de forkynte et forvandlet samfunn og en ny livsstil. I 60-årene var det humant innstilte kommunister som arbeidet for reformer — den eneste reformkraft i samfunnet dengang. Folk flest var passive, skeptiske. Først under Dubcek ble de engasjert, og enda mer etter 1968.

Men det året brøt kommunismen sammen, som ideologi og system. Ærlige marxister ble ekskludert. Opportunister og kynikere besatte alle posisjoner.

— Hvor star de ærlige marxistene idag?

— De blir rammet av mistroen til alt kommunistisk. Urettferdig, men delvis selvforskyldt: De forstår ikke at situasjonen er totalt forandret. De vil ta opp igjen den reformlinjen de måtte oppgi i 1968, og skjønner ikke at det er 20 år for sent og virker provoserende.

Fortapt generasjon

—1968 ble altså det store skillet?

— Ja. Da døde troen på kommunismen. Det mest tragiske resultat er generasjonen mellom 35 og 45 år — «the lost generation»: De fikk aldri skikkelig utdanning, måtte tilpasse seg regimet, og har all ideologi i vrangstrupen. De er positl- vister, kynikere, lukket for nye idéer.

Da tror jeg mer på ungdommen, selv om de fleste er sørgelig dårlig rustet for å studere. Jeg ser det i mitt fag: De har vanskelig for å forstå at filosofi er et studium, ikke en diskusjonsklubb.

— Betyr kirkene meget for de unges orientering?

— Lite, dessverre. De burde ha betydd meget mer. Den mest levende er den katolske kirke. Før krigen ble katolikkene oppfattet som annenrangs borgere. Men fra 50-årene av ble tusener av prester, munk og legfolk kastet i fengsel, mange for opptil 17 år, uten å ha gjort noe galt. Det styrket den katolske kirkes anseelse enormt. Men ved de katolske fakultetene læres det en forskrekkelig gammeldags teologi — en teologi som gikk av moten i Frankrike for hundre år siden.

Protestantene er langt verre stillet. Utallige kirkeledere og prester var medløpere, og i 1989 skiftet de syn over natten, uten et selvkritisk ord om sin fortid. De er ikke troverdige, folk vet hvordan de var. Det må gå to generasjoner før det kan rettes opp. Mer levende er små evangeliske sekter, skjønt de har jo en redselsfull teologi.

Men i alle kirkesamfunn fins det visse unntak, og det er kanskje dem det kommer an på.

Firkantet liberalisme

– Har regjeringens liberalistiske kurs appell som livssyn?

– Det er et program for å endre det økonomiske system så fort som mulig, ikke en ideologi som griper ungdommen. Vår nye markedsøkonomi er primitiv og firkantet – politikerne later som om de ikke vet at de vestlige land forlenget har innført viktige modifikasjoner i markedsøkonomien, gjennom statsinngrep og private organisasjoner.

Vi mangler profesjonelle politikere som kan gi folk visjoner, engasjerende planer for fremtiden. Klaus er en dyktig økonom, men han tenker ikke politisk. Ikke engang Havel har eval nertil å oversette vakre idéer i konkrete handlingsopplegg.

Især når nasjonalismen presser på, er det viktig å understreke statens sam- 03. lende moralske rolle. Det er en rolle som den liberalist-1 iske minimumsstat aldri kan makte å bære.

– Er det nasjonalismen som kan bli den bærende ideologi?

– Jeg håper ikke det. Nasjonalismen er en surrogatreligion, en av de farligste krefter i dagens Europa. Hos oss fikk republikken en ulykkelig start gjennom fiksjonen om at tsjekkere og slovakere var en enhetlig nasjon. Andre folkegrupper følte seg skjøvet til side. Så kom den kommunistiske internasjonalisme, som utfordret en ulmende nasjonalisme. Nå bryter den ut.

Før var det en annen og sunnere oppfatning av nasjonalitet vest for Rhinen. Nå sprer infeksjonen seg vestover.

Fornyelse

Krisen bunner i at vi ikke er nok europeere. Vi må styrke våre røtter i den europeiske tradisjon – kristendommen, rettsstaten, ærlig åpenhet mot fremtiden. Idag føler folk seg utrygge. Da vokser ønsket om ikke lenger å være seg selv, men identifisere seg med noen eller noe som kan gi trygghet.

Den greske tenkemåte er i krise. Men vi kan søke styrke i den hebraiske tradisjon, som også er en hovedlinje i europeisk kultur. Det er heldigvis mange tegn på at en fornyelse er i emning. Folk tørster etter mening med livet. Den kan ikke bestå i å tjene penger, kjøpe ting. Vi må søke dypere i våre europeiske røtter. Det er derfra fornyelsen kan komme. I disse kaotiske årene er det ikke lett å se, men det er der, – venter på å bli forløst.

[strojový překlad]

— Nesnil jsem o tom, že bych se sám někdy dožil života ve svobodné zemi, říká Radim Palouš. Byl jsem připraven zemřít jako pronásledovaný. Nesnil jsem, protože je nebezpečné stavět svůj život na snech. Ale samozřejmě jsem doufal — kvůli svým dětem, své vlasti, že svoboda bude jednou znovu dobytá. Možná v příštím století?

Před sebou sedí rektor Radim Palouš v gotickém konferenčním sále Karlovy univerzity — pedagog a filozof, aktivní v Chartě 77, samizdatu a hnutí za občanská práva, topič a nádeník v těžkých časech, jako mnoho jiných vzpurných intelektuálů, a nyní zaneprázdněný vedoucí nejstarší univerzity ve střední Evropě s 30 000 studenty.

— Ale v pozadí, říká Palouš, přesto existovalo silné očekávání, že až režim konečně padne, vstoupíme do něčeho nesmírně lepšího — do jakéhosi ráje. Zapomněli jsme, že je to gnostický pohled. Komunisté měli stejnou gnostickou víru, že přinesou konečné řešení všech problémů, věčný mír, beztrždní společnost.

Byla to samozřejmě iluze, jak u nás, tak u nich. Po převratu v roce 1989 jsme vstoupili do situace, která je normální ve všech společnostech na světě — s neustále novými problémy a konflikty, s dobrými i zlými lidmi...

— A tak jsou lidé zklamaní?

— Ano, realita se stala šedivější, než o ní snili. Ale zklamání je možná ještě větší v zahraničí, kde si mysleli, že Československo se díky našim demokratickým tradicím stane vzorovou zemí pro ostatní.

Masarykův duch

Přesto: Tento základ je stále velmi silný a je to naše historická šance. V meziválečném období jsme přece měli jedinou demokracii ve střední Evropě. Je to patrné u mladých: i oni mají silné kořeny v masarykovském demokratickém duchu. Samozřejmě máme velké problémy a vlny se zvedají vysoko v parlamentu, v hospodách, novinách a televizi. Ale jeden rys je nesmírně důležitý: za tyto tři roky se vůbec neuchýlili k násilí. To dává naději, že se dají vyřešit pokojnou a civilizovanou cestou.

Palouš připomíná, že „české národní obrození“ v minulém století vedli spisovatelé a intelektuálové. Stejně vedení charakterizovalo Chartu 77, která si svým humanistickým základem získala široký vliv v lidu — v neposlední řadě díky rozsáhlému ilegálnímu vzdělávání. Duchovní vakuum? Zamyslí se nad otázkou: Pokud ano, není příliš hluboké!

— Ale nacionalismus v bývalém komunistickém bloku silně roste?

— U nás je silný na Slovensku; ne tady v Čechách. Ale je třeba pochopit pozadí. Po roce 1989 jsem najednou získal svobodu cestovat po celém světě. Byl to pro mě šok, když jsem všude zažíval stejné módní trendy v oblékání, stejná auta, stejnou metalovou rockovou hudbu — ať už to byla Evropa, Asie nebo USA. Poprvé na naší malé planetě máme tedy jednu společnou civilizaci, a tím pádem velké nebezpečí kulturní nivelizace. Ale demokracie jsou závislé na rozmanitosti v orientaci, životním stylu a vkusu, aby se zabránilo uniformitě.

Potřeba kořenů

Proto dobře chápu, že lidé cítí potřebu ukotvit svou identitu v něčem blízkém a zakořeněném — jako ochranu před nejistým světem. Nejsem nacionalista. Ale uvědomuji si, že národní nálady mají své důvody, i když jsou zneužívány demagogy. A Slovákům říkám: Pokud se chcete oddělit, prosím! Ale pak musíte dát stejné právo i ostatním.

— Ale zlým stínem nacionalismu je přece sousedská nenávisť?

— Ano, bohužel. Respekt k identitě druhých je nejdůležitějším znakem zdravého národního cítění. Dnes existují děsivé známky toho, že se rozpadá.

Můžeme se utěšovat starým příběhem o Sodomě a Gomoře: Deset spravedlivých bylo považováno za dost na jejich záchranu. To je naše naděje pro budoucnost: že mezi námi vždy budou ti deset spravedlivých — svobodní lidé, kteří cítí odpovědnost za druhé a budou bojovat za rozhled a humanitu. Oni jsou garanty toho, že život může pokračovat.

Komunismus jako vize zemřel, když v roce 1968 vjely tanky, říká Ladislav Hejdánek.

Profesor Hejdánek trpí bolestmi zad a stydí se, že mě přijímá v županu. Ale s jeho morální páteří nikdy nic v nepořádku nebylo: učený filozof a sociolog se stal aktivistou Charty a během komunistické temnoty si musel vydělávat na živobytí jako topič a noční vrátný. Nyní přednáší filozofii a protestantskou teologii na Karlově univerzitě.

Rychle mi nastiňuje historické drama, které je za námi:

— Pamatujte, že většina u nás byla socialisticky a demokraticky orientovaná dlouho před válkou. To dalo komunistům určitou živnou půdu, když hlásali proměněnou společnost a nový životní styl. V 60.

letech existovali humánně smýšlející komunisté, kteří pracovali na reformách — tehdy jediná reformní síla ve společnosti. Většina lidí byla pasivní, skeptická. Až za Dubčeka se angažovali, a ještě více po roce 1968.

Ale v tom roce se komunismus zhroutil jako ideologie a systém. Poctiví marxisté byli vyloučeni. Oportunisté a cynici obsadili všechny pozice.

— Kde jsou dnes ti poctiví marxisté?

— Jsou postiženi nedůvěrou ke všemu komunistickému. Nespravedlivé, ale částečně vlastní vinou: nechápou, že situace se zcela změnila. Chtějí se vrátit k reformní linii, kterou museli v roce 1968 opustit, a nechápou, že je o 20 let pozdě a působí to provokativně.

Ztracená generace

— Takže rok 1968 byl velkým předělem?

— Ano. Tehdy zemřela víra v komunismus. Nejtragičtějším výsledkem je generace mezi 35 a 45 lety — „ztracená generace“: nikdy nedostali pořádné vzdělání, museli se přizpůsobit režimu a mají veškerou ideologii v krku. Jsou to pozitivisté, cynici, uzavření novým myšlenkám.

Pak více věřím mládeži, i když většina z nich je žalostně špatně vybavena ke studiu. Vidím to ve svém oboru: těžko chápou, že filozofie je studium, ne diskusní klub.

— Znamenají církve pro orientaci mladých mnoho?

— Bohužel málo. Měly by znamenat mnohem více. Nejživější je katolická církev. Před válkou byli katolíci považováni za občany druhé kategorie. Ale od 50. let byly tisíce kněží, mnichů a laiků uvězněny, mnozí až na 17 let, aniž by udělali něco špatného. To nesmírně posílilo prestiž katolické církve. Ale na katolických fakultách se vyučuje strašlivě zastaralá teologie — teologie, která ve Francii vyšla z módy před sto lety.

Protestanti jsou na tom mnohem hůře. Bezpočet církevních představitelů a kněží byli kolaboranti a v roce 1989 změnili názor přes noc, aniž by řekli jediné sebekritické slovo o své minulosti. Nejsou důvěryhodní, lidé vědí, jací byli. Bude trvat dvě generace, než se to napraví. Živější jsou malé evangelikální sekty, i když mají hrozivou teologii.

Ale ve všech církevních společenstvích existují určité výjimky, a možná právě na nich záleží.

Čtyřhranný liberalismus

— Má liberalistický kurz vlády přitažlivost jako životní názor?

— Je to program na co nejrychlejší změnu ekonomického systému, nikoli ideologie, která by oslovila mládež. Naše nová tržní ekonomika je primitivní a čtyřhranná — politici předstírají, že nevědí, že západní země již dávno zavedly důležité modifikace tržní ekonomiky prostřednictvím státních zásahů a soukromých organizací.

Chybí nám profesionální politici, kteří by lidem dokázali dát vize, poutavé plány do budoucna. Klaus je schopný ekonom, ale politicky nepřemýšlí. Ani Havel nemá talent přetavit krásné ideje v konkrétní akční plány.

Zejména když sílí nacionalismus, je důležité zdůraznit sjednocující morální roli státu. To je role, kterou minimalistický liberální stát nikdy nedokáže unést.

— Může se nacionalismus stát nosnou ideologií?

— Doufám, že ne. Nacionalismus je náhražkové náboženství, jedna z nejnebezpečnějších sil v dnešní Evropě. U nás republika nešťastně začala fikcí, že Češi a Slováci jsou jeden národ. Ostatní národnostní skupiny se cítily odstrčené. Pak přišel komunistický internacionalismus, který zpochybnil doutnající nacionalismus. Nyní propuká.

Dříve existovalo jiné a zdravější pojetí národnosti na západ od Rýna. Nyní se infekce šíří na západ.

Obnova

Krise pramení z toho, že nejsme dostatečně Evropané. Musíme posílit své kořeny v evropské tradici — křesťanství, právním státě, upřímné otevřenosti vůči budoucnosti. Dnes se lidé cítí nejistě. Pak roste touha přestat být sami sebou, ale ztotožnit se s někým nebo něčím, co může poskytnout bezpečí.

Řecké myšlení je v krizi. Ale můžeme hledat sílu v hebrejské tradici, která je také jednou z hlavních linií evropské kultury. Naštěstí existuje mnoho známek toho, že se chystá obnova. Lidé touží po smyslu života. Ten nemůže spočívat ve vydělávání peněz a nakupování věcí. Musíme hledat hlouběji v našich evropských kořenech. Odtud může přijít obnova. V těchto chaotických letech to není snadné vidět, ale je tam — čeká na osvobození.